

ĢIMENES VIDE: ĢIMENES VIDES SKALAS “REĀLĀS” FORMAS ADAPTĀCIJA LATVIJAS KULTŪRVIDĒ

Family Environment: the Adaptation of Ideal Form of Family Environment Scale in the Cultural Environment of Latvia

Aivis Dombrovskis

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija

Abstract. *The tool for research the family environment, Family Environment Scale (FES) which is created by Moos and Moos in Latvia wasn't adopted, that why is important to adopt this tool in environment of Latvia, because this will be chance for specialists to use good and multidimensional tool for research of family environment.*

The main goal of this article is to show the results of FES - R scale adaptation, this is why author in this article shows Family Environment Scale's (Moos & Moos, 2009) Real form of scale adaptation in the environment of Latvia, the way of adaptation and comparative data for adapted and original version. FES - R had been adopted by using linguistic adaptation and statistical analysis for getting the general psychometric data which are necessary for process of the test adaptation and providing of validity for adaptation version of the test. At the result of process of adaptation with some insignificant changes in items of subscales of FES – R form, but with effort keep similarity with original version, finally was gotten adaptation version the FES – R form, which is usable for research in future.

Keywords: *Adaptation; Family; FES; Family Environment Scale; Latvia. Moos.*

Ievads

Introduction

Katras valsts pamatā ir tās iedzīvotāji, sabiedrība. Sabiedrību pamatā veido ģimenes. Kā norāda Ā. Karpova, tad ģimene ir sabiedrības pamatšūna (Karpova, 2006). Džonsons ar kolēģiem (Jonson et al., 2006) norāda, ka, jo stiprākas būs ģimenes, jo stiprāka būs sabiedrība. Lai gan viennozīmīgas definīcijas par to, kas ir ģimene līdz šim brīdim nav, tomēr ģimene ir sociāls institūts (Smelser, 1988) un tieši ģimene ir visvecākā sabiedriskā institūcija (DeFrain & Asay, 2007).

Rietumos ģimenes parasti tiek klasificētas pēc formas – nukleāra vai paplašināta; pēc vecāku laulības formas – monogāma, poligāma vai poliandra, vai pēc tiesiskajām mantojuma tiesībām – pēc vīriešu līnijas, pēc sieviešu līnijas vai

abām līnijām (Smelser, 1988); pēc bērnu esamības – bezbērnu ģimene, vientuļas mātes ģimene, heteroseksuāla (Karpova, 2006) un homoseksuāla ģimene jeb, kā to nosauc Knohs un Skatčs, postmoderna ģimene (Knox & Schacht, 2008).

Mūs un Mūsa (Moos & Moos, 2009) ir klasificējuši ģimenes pēc ģimenes klimata (vides) rādītājiem, izstrādājot aptauju Ģimenes vides skala (ĢVS) (Family Environment Scale (FES)). Kā norāda Adams ar kolēģiem, ĢVS ir ļoti veiksmīgi izstrādāts dažādu ģimenes aspektu izpētes instruments (Adam et al., 2010).

Mūs un Mūsa (Moos & Moos, 2009) klasificējuši ģimenes septiņos ģimenes vides tipos: uz neatkarību orientēta ģimene, uz sasniegumiem orientēta ģimene, intelektuāli kulturāli orientēta ģimene, morāli reliģiski orientēta ģimene, uz atbalstu orientēta ģimene, uz konfliktiem orientēta ģimene, dezorganizēta ģimene. Ar ĢVS aptauju nosaka ģimenes vides tipus: uz sadarbību orientēta ģimene, kurā ģimenes locekļi uzticas, atbalsta un palīdz cits citam; uz konfliktiem orientēta – savstarpējie konflikti starp ģimenes locekļiem; uz neatkarību orientēta – cik brīvi katrs ģimenes loceklis var pats pieņemt lēmumus; uz sasniegumiem orientēta ģimene; intelektuāli kulturālā orientācija ģimenē; uz aktīvu atpūtu orientēta ģimene; ģimenes vide ar morāli reliģisku uzsvāru – ģimenē svarīgi morālie un reliģiskie jautājumi un vērtības; orientācija uz kontroli – norāda, cik daudz noteikumu un likumu jāievēro ģimenes dzīvē, un orientācija uz organizāciju – kā ģimenē tiek ievērota kārtība, kā tiek plānotas ģimenes aktivitātes. Tiek izdalītas trīs ģimeņu grupas: uz personības izaugsmi orientēta ģimene, uz attiecībām orientēta ģimene, uz sistēmas uzturēšanu orientēta ģimene.

Psihologijā, pētot personību ģimenes kontekstā, ir nepieciešamība pēc ģimeņu klasifikācijas, Mūsa un Mūsas (Moos & Moos, 2009) ĢVS dod plašu ģimenes vides klasifikāciju, kā arī Latvijā jau ir sperti pirmie soļi šī instrumenta izmantošanā, ko iesākusi Ļubļenko (Ļubenko, 2011), tāpēc būtu nozīmīgi psiholoģijas zinātni papildināt ar Latvijas vidē adaptētu instrumentu ģimenes vides izpētei un klasifikācijai. Šī raksta mērķis ir iepazīstināt profesionāļus ar Ģimenes vides skalas oriģinālajiem un adaptācijas procesā iegūtajiem psihometriskajiem rādītājiem.

ĢVS – R adaptācija ***Adaptation of FES – R***

Instrumenta apraksts

Ģimenes vides skala (ĢVS) (*Family Environment Scale, FES*), reālā forma "R", šī brīža ģimenes vide (ĢVS – R), kuru izveidoja Mūs un Mūsa (Moos & Moos, 2009). Latvijas kultūrvidē šis instruments vēl nav ticis adaptēts.

Ļubenko, pētot pusaudžu pašefektivitāti un ģimenes vides eksternalizētās un internalizētās problēmas Latvijā (Ļubenko, 2011), ir izmantojusi šo instrumentu

modificētā versijā, pielāgojot Likerta tipa aptaujas skalu. Ļubenko pētījumā skalas modificētā versija ir metodes jautājumu vairākkārtējs tulkojums un metodes analīze, bet tā netiek adaptēta kā pilns instruments atbilstoši oriģinālajam instrumentam Latvijas kultūrvidē.

Aptauja Ģimenes vides skala (*Family Environment Scale, FES*) sastāv no 3 pieaugušo formām (90 jautājumiem katrā formā) un vienas bērnu formas. Autors pētījumā izmanto un apraksta ĢVS–R formu, t.i. reālo ģimenes vidi, kurā respondents audzis. Bez šīs formas ir vēl divas formas – Ideālā un Gaidas. Gan ideālā, gan gaidu forma saskan (Moos & Moos, 2009) ar reālās ģimenes vides skalu, jo jautājumi pēc satura ir tādi paši kā reālajā (R) formā, tie atšķiras tikai ar laika apzīmējumu. Tāpat visām formām ir vienādas struktūras un satura atbilžu veidlapas, kurās atbildes uz jautājumiem tiek sniegtas ar norādi „P” piekrītu vai „N” nepiekrītu. Visas atbildes sakārtotas 10 apakšskalās, kas atbilžu lapā veido 10 vertikālas kolonnas (Moos & Moos, 2009):

- 1) Sadarbība (*Cohesion*) – norāda uz uzticēšanās, atbalsta un palīdzības pakāpi, kādu ģimenes locekļi nodrošina viens otram;
- 2) Ekspresija (*Expressiveness*) – norāda uz ģimenes locekļu atbalstu emociju un izjūtu tiešām, atklātām, intensīvām izpausmēm;
- 3) Konflikti (*Conflict*) – brīvi pausto dusmu un konfliktu ekspresijas summa ģimenes locekļiem kopumā;
- 4) Neatkarība (*Independence*) – norāda, kurš ģimenes loceklis ir dogmatisks, kurš ir pašpietiekams un realizē savus lēmumus;
- 5) Orientācija uz sasniegumiem (*Achievement orientation*) – norāda, cik daudz ģimenes locekļi iesaistās aktivitātēs (piemēram, skolā, darbā vai citur), kas tiek veiktas, lai gūtu sasniegumus;
- 6) Intelektuālā kultūras orientācija (*Intellectual-cultural orientation*) – norāda uz ģimenes interešu līmeni politiskās, intelektuālās un kultūras aktivitātēs;
- 7) Aktīva atpūta (*Active-recreational orientation*) – kopējais apjoms ģimenes līdzdalībai sociālās un atpūtas aktivitātēs;
- 8) Morāli reliģiskais uzsvars (*Moral-religious emphasis*) – ģimenē tiek likts uzsvars uz ētiku, reliģiskiem rakstiem un vērtībām;
- 9) Organizācija (*Organization*) – svarīguma pakāpe saprotamībai un struktūrai, plānojot ģimenes aktivitātes un atbildību;
- 10) Kontrole (*Control*) – cik daudz likumu un noteikumu tiek lietots ģimenes dzīvē.

10 apakšskalas tiek sadalītas trīs dimensijās (Moos & Moos, 2009):

I. Attiecību dimensija iekļauj 1. Sadarbības, 2. Ekspresijas un 3. Konfliktu apakšskalas;

II. Personiskās izaugsmes (vai mērķorientācijas) dimensija iekļauj 4. Neatkarības, 5. Orientācijas uz sasniegumiem, 6. Intelektuālo, 7. Aktīvas atpūtas, 8. Morāli reliģisko apakšskalas.

III. Sistēmas uzturēšanas dimensija iekļauj 9. Organizācijas un 10. Kontroles apakšskalas.

Attiecību un sistēmas uzturēšanas dimensija atspoguļo, pirmkārt, ģimenes iekšējās vides funkcionalitāti, savukārt personīgās izaugsmes dimensija atspoguļo saikni starp ģimeni un plašāku sociālo vidi (Moos & Moos, 2009).

Skalas reālā forma (Moos & Moos, 2009) palīdz aprakstīt to, kā respondents pašreiz uztver savu ģimeni. Pēc iegūtajiem datiem var izveidot ģimenes vides profilu. Izmantojot personības izaugsmes, attiecību un sistēmas uzturēšanas raksturojumus, Mūs un Mūsa (Moos & Moos, 2009) identificēja astoņus ģimeņu tipus. Lūk, šo ģimeņu iedalījums trīs dimensiju grupās:

Uz personības izaugsmi orientētas ģimenes

Šī tipa ģimenēm ir novērojama vismaz viena paaugstināta apakšskala (T vērtība ≥ 60) personības izaugsmes sfērā, izņemot aktīvas atpūtas orientāciju. Šeit iekļaujas:

- Uz neatkarību orientētas ģimenes (14,2 %; neatkarība ≥ 60 un neatkarība $\geq$ sasniegumi, intelektuāli kulturāla un morāli reliģiskā apakšskalas);
- Uz sasniegumiem orientētas ģimenes (11,2 %; sasniegumi ≥ 60 un sasniegumi $\geq$ intelektuāli– kulturālā un morāli reliģiskās apakšskalas).
- Morāli reliģiski orientētās ģimenes iedala divos tipos:
  - 1) Strukturētas morāli reliģiskās ģimenes (17,6 %; morāli reliģiskais ≥ 60 , morāli reliģiskais $\geq$ intelektuāli kulturālais un organizācija > 50);
  - 2) Destrukturizētas morāli reliģiskās ģimenes (6,0 %; morāli reliģiskais ≥ 60 , morāli reliģiskais $\geq$ intelektuāli kulturālais un organizācija ≤ 50).
- Intelektuāli–kulturāli orientēta ģimene (13,1 %; intelektuāli kulturālais ≥ 60).

Uz sadarbību orientētas ģimenes:

Šīs ģimenes nevar klasificēt kā uz personības izaugsmi orientētas ģimenes un tajās ir vismaz viena paaugstināta apakšskala attiecību jomā. Tās sevī iekļauj:

- Uz atbalstu orientētas ģimenes (15,3 %; sadarbība vai ekspresija, vai abas kopā ≥ 60 un vai citādākā skatījumā– sadarbība vai ekspresija $\geq$ konflikti);
- Konfliktorientētās ģimenes (5,2 %; konflikts ≥ 60).

Uz sistēmas uzturēšanu orientētas ģimenes:

Šeit iekļaujas tās ģimenes, kuras netiek kategorizētas kā uz personības izaugsmi vai uz sadarbību orientētās ģimenes. Šajā grupā iekļaujas:

- Dezorganizētas ģimenes (7,5 %; organizācija ≤ 50).

Kā norāda metodikas autori, šajās septiņās ģimeņu kategorijās iekļaujas 90 % no ģimeņu profiliem (Moos & Moos, 2009). Oriģinālās Ģimenes vides skalas iekšējās saskaņotības rādītāji apakšskalām ir robežās no $\alpha = 0,61$ līdz $\alpha = 0,78$.

Aizpildīšanas procedūra

Pirmajā lapā ir aprakstīta aptaujas aizpildīšanas instrukcija, tai seko 2 lapaspuses ar 90 apgalvojumiem par ģimeni, bet beigās ir viena atbilžu lapa, kurā ir tukša atbilžu tabula ar 90 rūtiņām un atbilžu paraugiem – P patiens vai lielākoties patiens un N nepatiens vai lielākoties nepatiens un atbilstošais apgalvojums atzīmējams ar slīpkrustu „X” virs vai zem apgalvojuma numura. Respondenti tika iepazīstināti ar aptaujas aizpildīšanas prasībām, izskaidrots aizpildīšanas piemērs. Respondenti netika ierobežoti laikā, kurā viņiem bija jāaizpilda aptaujas, katrs strādāja savā ātrumā un pēc savām spējām.

Izlase

Adaptācijas izlasē tiek apstrādāti un analizēti dati par 501 respondentu (N=501) vecumā no 18 līdz 27 gadiem (M= 20,33; SD= 1,94).

Pēc dzīves vietas - 38,3 % dzīvo kopā ar vecākiem - 28,9 % dzīvo savā mājvietā, bet 32,7 % dzīvo augstskolas dienesta viesnīcā. Bērni 47,7 % respondentes pavadīja dzīvojot pilsētā, bet 52,3 % laukos. Pēc ģimenes stāvokļa pētījuma veikšanas brīdī 73,5 % respondentes bija neprecētas, 6,8 % - precētas, 18,6 % dzīvoja kopā ar draugu vai draudzeni, bet 1,2 % respondentēm laulība bija šķirta.

Analizējot izlasi pēc bērnu esamības, 89,8 % respondentēm bērnu nav, bet 10,2 % ir viens vai vairāki bērni.

Lielākā respondentu grupas daļa ir gan mātei, gan tēvam no pirmās laulības (N=370, 73,9 %). Tālāk seko grupa: mātei no pirmās, tēvam no otrās laulības (N=45; 9 %), tēvam no pirmās, mātei no otrās laulības (N=29; 5,8 %), mātei cits variants, tēvam cits variants (N=26; 5,2 %) un mātei no otrās, tēvam no otrās laulības (N=14; 2,8 %). Pārējie vecāku laulību variantu sadalījumi respondentēm ir mazāki, un tie ir robežās no 1,8 % līdz 0,2 % no izlases.

Lielāko izlases daļu pēc tautības veido latvietes (N=424; 84 %), tad seko krievietes (N=57; 11,4 %), polietes (N=8; 1,6 %), baltkrievietes (N=7; 1,4 %). Citas tautības ir ļoti maz pārstāvētas: lietuvietes (N= 3; 0,6 %), čigāniete (N=1; 0,2 %) un tatāriete (N=1; 0,2 %).

Rezultāti

Ģimenes vides skalas „R” formas (ĢVS–R) lingvistiskā adaptācijas procedūra

Aptauja tika tulkota no angļu uz latviešu valodu divas reizes. Tulkojumi tika salīdzināti un analizēti Latvijas kultūrvides kontekstā. Tika izveidota ekspertu grupa, kura veica tulkojumu analīzi. Tad iegūtais latviskais materiāls tika tulkots atpakaļ uz angļu valodu un veikta satura un jēgas salīdzināšana. Tulkojumu veica vairākas savstarpēji neatkarīgas personas, kuras pārzina gan latviešu, gan angļu valodu, komisijas sastāvā bija persona, kuras dzimtā valoda ir angļu, bet pārvalda arī latviešu valodu dzimtās valodas līmenī. Tika izvēlēts labākais tulkojums un organizēta testa pantu pārbaude pēc jēgas un formulējuma. Testa pārbaudes gaitā tika organizēta respondentu grupa, kas sastāvēja no 4 cilvēkiem, lai noskaidrotu viņu viedokli par testa pantu formulējumu skaidrību, instrukciju izpratni un nepieciešamo testa izpildes laiku (Raščevska, 2005). Rezultātā tika pieņemts lēmums par labāko tulkojumu.

Ģimenes vides skalas „R” formas (ĢVS–R) psihometriskā adaptācija

Apakšskalā *Saskaņa* pantu Kronbaha alfa = 0,77, kas ir tuvu oriģinālās versijas $\alpha = 0,78$ (Moos & Moos, 2009). Oriģinālajai apakšskalai $M = 6,73$; $SD = 1,47$ adaptētajai versijai $M = 0,72$; $SD = 0,26$. Diskriminācijas indekss ir robežās no 0,20 līdz 0,57, kā norāda Raščevska, tad pantu diskriminācijas indeksi nedrīkst būt ļoti tuvi nullei, bet vislabākie ir tie panti, kuru grūtības un diskriminācijas indeksi atrodas robežās no 0,2 līdz 0,8 (Raščevska, 2005).

Pantu grūtības indeksi ir robežās no 0,60 līdz 0,91. Apakšskala *Saskaņa* sastāv no: 1; 11; 21; 31; 41; 51; 61; 71; 81 pantiem.

Apakšskalā *Saskaņa* psihometriskie rādītāji uzskatāmi par atbilstošiem psihometriskajām prasībām un izmantojami turpmākajā pētnieciskajā darbā.

Izanalizējot apakšskalā *Ekspresivitāte* psihometriskos rādītājus un veicot izmaiņas apakšskalā struktūrā, 72. pants tika izslēgts no aptaujas zemā diskriminācijas indeksa dēļ ($d_{72} = -0,02$), jo tas nepietiekami diferencē respondentus pēc mērāmās pazīmes (Raščevska, 2005). Pārējie panti uzrāda diskriminācijas indeksus robežās no 0,10 līdz 0,37. Pantu grūtības indeksi adaptācijas izlasei no 0,18 līdz 0,84. Adaptētās versijas $\alpha = 0,52$, kura tuvinās oriģinālās versijas Kronbaha alfai = 0,69. Oriģinālajai apakšskalai $M = 5,54$; $SD = 1,61$ (Moos & Moos, 2009) adaptētajai versijai $M = 0,60$; $SD = 0,20$.

Apakšskala *Ekspresivitāte*, kas sastāv no 8 pantiem: 2; 12; 22; 32; 42; 52; 62; 82.

Rezultātā *Ekspresivitāte* tiek pieņemts lēmums apakšskalu izmantot pētniecībā.

Apakšskalā *Konflikti* oriģinālā Kronbaha $\alpha = 0,75$ (Moos & Moos, 2009), adaptācijas versijai $\alpha = 0,74$. Pantu Diskriminācijas indeksi ir robežās no 0,21 līdz 0,55. Apakšskalā *Konflikti* grūtības indeksi ir robežās no 0,11 līdz 0,70. Zemākos grūtības indeksus uzrāda 53. pants „Ģimenes locekļi dažreiz viens otru sit” (grūtības indekss 0,11), un 73. pants „Ģimenes locekļi bieži cenšas viens otru

apsteigt vai pārspēt”, lai arī šie panti ir viegli, tie pietiekoši labi izskaidro faktoru *Konflikti*, jo diskriminācijas indeksi ir $d_{53}=0,28$ un $d_{73}=0,21$. Oriģinālajai apakšskalai $M = 3,18$; $SD = 1,91$ adaptētajai versijai $M = 0,32$; $SD = 0,25$.

Apakšskalas *Konflikti* psihometriskie rādītāji atbilst vispārējām psihometrisko rādītāju prasībām psiholoģiskajiem testiem (Raščevska, 2005) un apakšskala izmantojama pētījumiem.

Apakšskalas *Neatkarība* psihometriskie rādītāji. Apakšskalas *Neatkarība* iekšējās saskaņotības rādītājs $\alpha = 0,57$, kas ir tuva oriģinālajai $\alpha = 0,61$ (Moos & Moos, 2009), kas arī nav īpaši augsta (Raščevska, 2005). Oriģinālajai apakšskalai $M = 6,66$; $SD = 1,26$ adaptētajai versijai $M = 0,64$; $SD = 0,19$.

Apakšskalas grūtību indeksi ir robežās no 0,61 līdz 0,83, bet diskriminācijas indeksi robežās no 0,023 līdz 0,39. 24. un 54. panti tiek izņemti no apakšskalas, zemo diskriminācijas un grūtības indeksu dēļ. Rezultātā apakšskala *Neatkarība*, sastāv no 7 pantiem: 4., 14., 34., 44., 64., 74., 84.

Apakšskalas *Orientācija uz sasniegumiem* iekšējās saskaņotības rādītājs adaptācijas versijā $\alpha = 0,44$, kas nav ļoti augsta, bet tā ir tuvāka oriģinālajai $\alpha = 0,64$ (Moos & Moos, 2009). Ja no skalas izņem 25., 55. un 85. pantu, tad Kronbaha alfa paaugstinās, tiek nolemts: 25., 55. un 85. pantu izņemt no aptaujas un pētījumiem izmantot apakšskalu *Orientācija uz sasniegumiem*, kas sastāv no 6 pantiem: 5., 15., 35., 45., 65., 75. Oriģinālajai apakšskalai $M = 5,47$; $SD = 1,62$ adaptētajai versijai $M = 0,50$; $SD = 0,17$.

Apakšskalas *Intelektuāli kulturāla orientācija* psihometriskie rādītāji liecina, ka skala darbojas atbilstoši psihometrisko rādītāju prasībām, jo $\alpha = 0,67$, kas ir tuva oriģinālajai skalas $\alpha = 0,78$ (Moos & Moos, 2009), bet diskriminācijas indeksi atrodas robežās no 0,20 līdz 0,44, viszemākais diskriminācijas indekss 0,20 ir 56. pantam „Ģimenē kāds spēlē mūzikas instrumentu”, bet grūtības indeksi ir robežās no 0,38 līdz 0,75. Oriģinālajai apakšskalai $M = 5,56$; $SD = 1,82$ adaptētajai versijai $M = 0,55$; $SD = 0,25$.

Apakšskalas *Intelektuāli kulturāla orientācija* psihometriskie rādītāji ir apmierinoši un skala ir izmantojama psiholoģiskajā izpētē bez būtiskām korekcijām, saglabājot apakšskalā 9 pantus: 6; 16; 26; 36; 46; 56; 66; 76; 86.

Apakšskalas *Aktīva atpūta* psihometriskie rādītāju aprēķini liecina, ka $\alpha = 0,71$, kas ir pat augstāka nekā oriģinālā $\alpha = 0,67$ (Moos & Moos, 2009). Adaptācijas procesā 7. pants tika izmainīts: „Brīvo laiku un nedēļas nogales mūsu ģimene lielākoties pavada mājās” un diskriminācijas indekss pieauga līdz 0,26, bet grūtības indekss ir 0,36. Apakšskalas *Aktīva atpūta* rādītāji ir apmierinoši un skala ir izmantojama izpētē saglabājot apakšskalā 9 pantus: 7; 17; 27; 37; 47; 57; 67; 77; 87. Oriģinālajai apakšskalai $M = 5,33$; $SD = 1,96$ adaptētajai versijai $M = 0,50$; $SD = 0,27$.

Apakšskalas *Morāli reliģiskais uzsvars* (skat.1.tab.).

1.tab. ĢVS apakšskalas *Morāli reliģiskais uzsvars* psihometriskie rādītāji ĢVS-R adaptācijas versijai

Table 1 FES subscale *Moral-religious emphasis*, data of adaptation version for FES-R form

Panta nr.	N=501	
	Diskriminācijas indekss	Grūtības indekss
8	0,49	0,14
R18	0,49	0,20
28	0,37	0,21
R38	0,31	0,55
48	0,11	0,81
58	0,20	0,67
R68	0,09	0,23
78	0,47	0,19
88	0,14	0,39
Originālā versija	Adaptētā versija	
$\alpha = 0,78^M$	$\alpha = 0,62$	
$M = 4,75^M$	$M = 0,38$	
$SD = 2,03^M$	$SD = 0,21$	

Piezīmes. R – apgriezti kodētie panti. M - Dati no oriģinālās ĢVS (FES) rokasgrāmatas, N= 1'324 (Moos & Moos, 2009). Adaptētā versija N = 501.

Avots: Dombrovskis, 2014.

Dotā apakšskala specifiski raksturo ģimenes attiecības ar ētiku, reliģiskiem rakstiem un vērtībām. Ņemot vērā Latvijas kultūrvides vēsturisko attīstību no laika perioda PSRS ietvaros, kad reliģija un ētikas mācība tika noliegta, līdz mūsdienām, kad reliģijas un ētikas mācības ir legalizētas un sabiedrībā leģitīmas, tiek nolemts abus pantus saglabāt un izmantot aptaujas skalā, lai saglabātu apakšskalas pietuvinātību oriģinālajai apakšskalai. Arī Krievijas pētnieks Kuprijanovs, kurš ir adaptējis ĢVS Krievijā, lai izpētītu Krievijas ģimenes, norāda, ka šī apakšskala strādā vāji. To viņš pamato ar PSRS kultūrvides, politiskās ideoloģijas un vērtību ietekmi uz sabiedrību – ģimenes vērtībām (Куприянов, 1985).

Ņemot vērā šo vēsturisko specifiku, panti, kuru psihometriskie rādītāji normālā situācijā būtu vērtējami kā nepietiekoši (skat.1.tab.) un panti būtu jāizņem no aptaujas, apakšskalas saturs netika izmanīts.

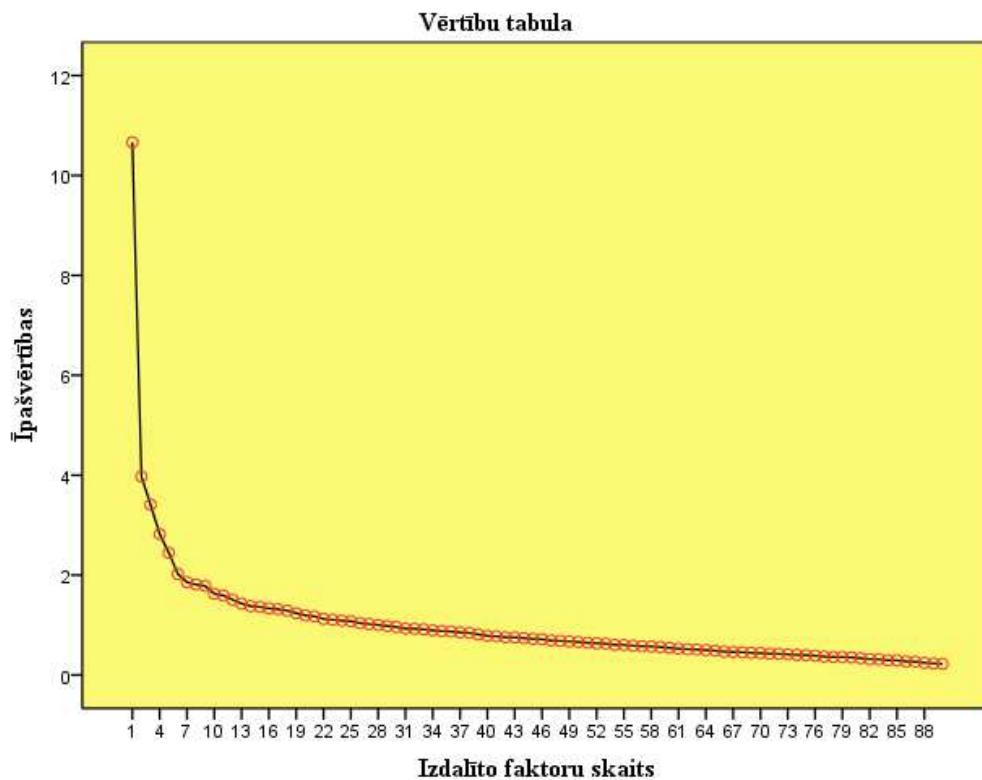
Apakšskalas *Organizēšana* iekšējās saskaņotības rādītājs $\alpha = 0,59$, pantu Diskriminācijas indeksi ir robežās no 0,17 līdz 0,38, bet Grūtības indeksi ir robežās no 0,47 līdz 0,86. Oriģinālajai apakšskalai $M = 5,47$; $SD = 1,9$ adaptētajai versijai $M = 0,66$; $SD = 0,19$. Izvērtējot apakšskalas *Organizēšana* adaptācijas

versijā iegūtos psihometriskos rādītājus, tika pieņemts lēmums apakšskalū atstāt deviņu pantu: 9; 19; 29; 39; 49; 59; 69; 79; 89, sastāvā un izmantot pētniecībā.

Apakšskalas *Kontrole* $\alpha = 0,54$, kas ir tuva oriģinālajai $\alpha = 0,67$. Diskriminācijas indeksi ir robežās no 0,16 līdz 0,39, zemākie Diskriminācijas indeksi ir 50 ($d_{50}=0,16$) un 90 ($d_{90}=0,16$) pantiem. 50. pants: "Ģimenē ļoti stingri ievēro paradumus, ģimenes tradīcijas un iekšējos noteikumus" un 90.pants: „Es neko daudz nevaru izmainīt savas ģimenes dzīvē”, bet Grūtības indeksi ir robežās no 0,15 līdz 0,63. Oriģinālajai apakšskalai $M = 4,26$; $SD = 1,84$ adaptētajai versijai $M = 0,40$; $SD = 0,22$. Kopumā apakšskalas *Kontrole* psihometriskie rādītāji atbilst vispārpieņemtajām psihometrisko rādītāju prasībām un apakšskala *Kontrole* ir izmantojama turpmākajā pētnieciskajā darbā.

Faktoriālā validitāte

2.att. ĢVS-R izdalītie faktori (ar faktoru skaita ierobežojumu 10)

Fig.2 The extracted factors of FES-R with quantity limitation of 10 factors

Avots: Dombrovskis, 2014.

Pantu faktoriālā analīze tika veikta, izdalot faktorus ar Galveno komponentu analīzes metodi, un izvēlēta Varimaksa rotācijas metode ar Kaisera normalizāciju. Analizējot faktoru sākuma īpašvērtības, iegūst 28 faktorus, kuru īpašvērtība ir lielāka par 1. 28 faktoru modelis izskaidro 60,78 % no kopējās pantu variācijas. 10 faktoru modelis izskaidro tikai 36 % no kopējās variācijas un tajā neiekļaujas

22 panti. Analizējot 10 faktoru izdalīšanas attēlojumu grafiski (skat. 2.att.) var izdalīt 7 līknes lūzuma vietas, kas ļauj pieņemt, ka panti veido 7 faktoru modeli, tas pats novērojams, ja faktoru izdalīšanas procesā netiek norādīts izdalāmo faktoru skaits. Līdz ar to var secināt, ka 10 faktoru modelis nepietiekami izskaidro kopējo variāciju un faktoranalīze nav apstiprinājusies. ĢVS autori instrumenta rokasgrāmatā norāda, ka faktori vairāk ir salikti pēc loģiskā principa nevis pēc psihometrisko rādītāju izmantošanas principiem (Moos & Moos, 2009).

Konstruktu validitāte

Konstruktu validitāte tika pārbaudīta atbilstoši instrumenta oriģinālās versijas izstrādes procesā izmantotajiem kritērijiem. Mūs un Mūsa konstruktu validitātes pārbaudei izmantoja ĢVS faktorus: *Sadarbība*, *Ekspresija*, *Konflikti*, *Intelektuāli kulturālā orientācija*, *Orientācija uz aktīvu atpūtu*, *Morāli reliģiskais uzsvars* (Moos & Moos, 2009).

Konstruktu validitātes pārbaudei tika izvirzītas divas hipotēzes: 1) faktoriem *Sadarbība_R* un *Ekspresija_R* būtu negatīvi jākorrelē ar *Konfliktiem_R*, 2) *Intelektuāli kulturālāi orientācijai_R*, *Orientācijai uz aktīvu atpūtu_R* un *Morāli reliģiskajam uzsvaram_R* būtu jāveido savstarpēji pozitīvas korelācijas.

Iegūtie rezultāti uzrādīja, ka korelācija starp *Sadarbību_R* un *Konfliktiem_R* ir divpusēji statistiski nozīmīgi negatīva ($r_s = -0,59$; $p < 0,01$), korelācija starp *Ekspresiju_R* un *Konfliktiem_R* ir divpusēji statistiski nozīmīga negatīva ($r_s = -0,34$; $p < 0,01$), izvirzītā hipotēze ir pierādījusies. Korelācija starp *Intelektuāli kulturālo orientāciju_R* un *Orientāciju uz aktīvu atpūtu_R* ir divpusēji statistiski nozīmīga ($r_s = 0,52$; $p < 0,01$). Arī korelācija starp *Intelektuāli kulturālo orientāciju_R* un *Morāli reliģisko uzsvaru_R* ir divpusēji statistiski nozīmīga ($r_s = 0,12$; $p < 0,01$). Var secināt, ka Ģimenes vides skalas „R” formas konstruktu validitāte ir pierādīta.

Salīdzinot Ģimenes vides skalas „R” formas apakšskalu savstarpējo korelāciju ar instrumenta autoru datiem par apakšskalu savstarpējām korelācijām (gan pieaugušajiem, gan pusaudžiem), varēja novērot līdzīgus rezultātus. Instrumenta autori nav norādījuši korelācijas nozīmības līmeņus un korelācijas metodi. Mūs un Mūsa norāda, ka *Sadarbībai* jākorrelē ar *Ekspresiju*, *Intelektuāli kulturālo orientāciju*, *Organizāciju*. Pēc adaptācijas datiem *Sadarbība_R* korrelē ar *Ekspresiju_R* ($r_s = 0,49$; $p < 0,01$), autoru norādītie dati pieaugušajiem $r = 0,40$. Pēc adaptācijas datiem korelācija starp *Intelektuāli kulturālo orientāciju_R* un *Sadarbību_R* $r_s = 0,34$, $p < 0,01$, autoru norādītie dati pieaugušajiem $r = 0,38$. Pēc adaptācijas datiem korelācija starp *Sadarbību_R* un *Organizāciju_R* ir $r = 0,54$; $p < 0,01$, autoru norādītie dati pieaugušajiem $r = 0,41$. *Intelektuāli kulturālāi orientācijai* un *Orientācijai uz aktīvu atpūtu* arī būtu savstarpēji jākorrelē. Šī korelācija adaptācijas procesā: $r_s = 0,52$; $p < 0,01$, instrumenta autoru iegūtie dati pieaugušajiem $r = 0,45$. Tādējādi varēja secināt, ka ĢVS „R” formas adaptētās

versijas faktoru savstarpējā korelācija ir ļoti tuva autoru (Moos & Moos, 2009) norādītajiem oriģināldatiem, kas apliecina, ka adaptētā versija kopumā ir veiksmīgi adaptēta un ir tuva oriģinālajam instrumentam.

Secinājumi **Conclusion**

Izvērtējot šīs skalas iekšējo saskaņotību, faktoriālo, diverģento un konverģento validitāti, var secināt, ka adaptētā Ģimenes vides skalas „R” forma atbilst svarīgākajām psihometriskajām prasībām. Tā ir uzskatāma par valīdu un turpmāk ir izmantojama pētniecībā un praktiskajā darbā.

Summary

Nowadays exist many classifications of families. The families are classified according to historical principles, for example – the dominant role of one of parents or belonging to one or another religion, by existing of children or in nowadays classification; postmodern, family of feminisation.

Psychologists, exactly in field of research, they need indicators of classification and these indicators must be adopted in specific (Latvia) environment. As useable system of family's classification the author had found The Family Environment Scale (FES) from Moos and Moos (Moos & Moos, 2009). FES consist of three scales - real “R”, ideal “I” and expectations “E” scales. This tool of measurement for family environment hadn't been adopted in Latvia before, that why author adopted FES – R in Latvia. The main goal of this article is to show the process and results of adaptations of FES – R.

In the process of adaptation was done linguistic adaptation and psychometric adaptation. The process of adaptation has been gone successfully and finally FES – R form had been adopted in environment of Latvia, which is close to original FES – R form and it could be used for practical researches in science.

Literatūra **References**

- Adam, B., Ramli, M., Jamaiyah, H., Noor Azimah, M., & Khairani, O. (2010). *Comparison of Family Environmental Scale (FES) subscales between Malaysian setting with the original dimension of FES*. Clinical Research Centre, Ministry of Health Kulliyah Of Medicine, International Islamic University Malaysia, Faculty of Medicine, UKM Medical Centre.
- DeFrain, J., & Asay, S. M. (2007). Strong families around the world: An introduction to the family strengths perspective. *Marriage and Family Review, 41* (1/2), 1–10.
- Dombrovskis, A. (2014). *Latvijas sieviešu feministiskās identitātes dimensijas prognozējošie faktori*. Npublicēts promocijas darbs. Daugavpils Universitāte.

Aivis Dombrovskis. *Ģimenes vide: ģimenes vides skalas "reālās" formas adaptācija Latvijas kultūrvidē*

- Jonson, H. A., Zabriskie, R. B., & Hill, B. (2006). The contribution of couple leisure involvement, leisure time, and leisure satisfaction to marital satisfaction. *Marriage and Family Review, 40* (1), 69–91.
- Karpova, Ā. (2006). *Ģimenes psiholoģija*. RaKa, Rīga.
- Knox, D., & Schacht, C. (2008). *Choices in relationships: An introduction to marriage and the family*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Ļubenko J. (2011). *Pusaudžu pašefektivitāte, internalizētas un eksternalizētas problēmas ģimenes psiholoģiskās vides kontekstā. Longitudināls pētījums*. Npublicēta disertācija. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Moss, R. H., & Moos, B. S. (2009). *Family Environment Scale. Manual and sampler set: Development, applications and research*. (4th Ed.). Published by Mind Garden, Inc.
- Smelser, N. (1988). *Sociology*. New-Jersey. Prentice Hall.
- Raščevska, M. (2005). *Psiholoģisko testu un aptauju konstruēšana un adaptācija*. Rīga: Raka
- Куприянов, С. Ю. (1985). *Роль семейных факторов в формировании вариантов нервно-психического механизма патогенеза бронхиальной астмы и их коррекция методом семейной психотерапии*. Диссертация кандидата психологических наук. Лю, Санкт Петербург. НИПНИ им В.М. Бехтерева